

Czasownik leksykalny, łącznikowy, posiłkowy – badanie korpusowe statusu składniowego czasownika *blîven* ((po)zostać) w tekstach średnio-dolno-niemieckich*

Lexical, copula, auxiliary verb – a corpus-based study of the syntactic status of the verb *blîven* ('remain/become') in Middle Low German texts

Abstract: The text presents the results of a syntactic-semantic analysis of the Middle Low German verb *blîven*, which was borrowed into the Nordic languages and whose semantics and syntactic status in both the original and target languages are disputed. The study covers a wider than before range of linguistic material from the period between the 13th and 15th centuries and consists of texts available within the annotated *Referenzkorpus Mittelniederdeutsch/Niederrheinisch* (ReN) corpus and texts of the *Diachrony of passive voice in North Germanic* (DiaPass) corpus. The temporal limitation of the texts has made it possible to conclude that the development of the periphrastic passive voice in Swedish with *bli(va)* cannot be attributed to Lower German influence. The above conclusion is confirmed by the sporadic use of *blîven* in combination with the past participle in the Lower German material with the simultaneous increase in the overall frequency of this construction in Swedish in the 15th century. The use of both corpora made it possible to rule out differences in the use of the verb *blîven* between Lower German texts written in the Lower German area (ReN) and Lower German texts from the Scandinavian area (DiaPass).

Key words: lexical verb, copula verb, auxiliary verb, passive voice, Middle Low German

Abstrakt: W ramach tekstu przedstawiono wyniki analizy składniowo-semantycznej średnio-dolno-niemieckiego czasownika *blîven*, który został zapożyczony do języków nordyckich i którego semantyka oraz status składniowy zarówno w języku wyjściowym, jak i w językach docelowych są sporne. Badanie obejmuje szerszy niż dotychczas materiał językowy z okresu między XIII a XV w., a stanowią go teksty dostępne w ramach anotowanego korpusu *Referenzkorpus Mittelniederdeutsch/Niederrheinisch* (ReN) i teksty korpusu *Diachrony of passive voice in North Germanic* (DiaPass). Zawężenie czasowe badanych tekstów pozwoliło stwierdzić, że rozwoju peryfrastycznej strony biernej w języku szwedzkim z *bli(va)* nie można przypisać wpływom dolnoniemieckim. Tenże wniosek potwierdza sporadyczne użycie *blîven* w połączeniu z imiesłowem biernym w materiale dolnoniemieckim z równoczesnym wzrostem ogólnej częstotliwości występowania tej konstrukcji w języku szwedzkim w XV w. Wykorzystanie obu korpusów pozwoliło wykluczyć różnice w użyciu czasownika *blîven*

* Publikacja powstała w ramach projektu pt. „Konstrukcjonalizacja i zmiana konstrukcji. Peryfrastyczna strona bierna w języku duńskim i szwedzkim w ujęciu diachronicznym”, NCN OPUS 2021/41/B/HS2/00011.

między tekstami dolnoniemieckimi spisanyymi na obszarze dolnoniemieckim (ReN) a tekstami dolnoniemieckimi z obszaru skandynawskiego (DiaPass).

Słowa kluczowe: czasownik leksykalny, czasownik łącznikowy, czasownik posiłkowy, strona bierna, średnio-dolno-niemiecki

Konstrukcje składniowe, w tym bierne, danego języka to wielokrotnie wynik kontaktów językowych. Przykładowo, w języku polskim peryfrastyczna strona bierna *zostać* + imiesłów bierny czasownika pełnego stanowi kalkę konstrukcji niemieckojęzycznej *werden* + imiesłów czasu przeszłego. Język polski nie stanowi przy tym przypadku odosobnionego – wszystkie języki zachodniosłowiańskie dysponują konstrukcjami biernymi, które wskazują na modele niemieckie, nawet jeśli między poszczególnymi idiomami lub ich wariantami istnieją znaczne różnice dotyczące medium przyjęcia, statusu i aktualnej dystrybucji zapożyczeń (Weiss, 1982). Wynikiem wpływu języka mówionego są m.in. górno- i dolnoserbołużyckie potoczne konstrukcje bierne z *wordować* (gsł.) i *wordowaš/hordowaš* (dsł.) (Janaš, 1976, s. 313–314; Šewc-Schuster, 1976, s. 200) czy drzewieńsko-połabska konstrukcja z *wardot* (Havránek, 1937, s. 1) oraz serbołużycka konkurencyjna do strony biernej konstrukcja wernakularna z czasownikiem *krydnuš* (niem. *kriegen*) obok standardowej z czasownikiem *dostać* (Janaš, 1976, s. 315) i czeskiej z czasownikami *dostat/dostávat* (Daneš, 1976). Innym przykładem jest badanie Jana-Oli Östmana (2018), który sugeruje, że zapożyczone przez dialekty szwedzkie cechy z języka fińskiego w ich konstrukcjach biernych są wynikiem długotrwałej sytuacji kulturowej typu „dawać i brać” między językami fińskim i szwedzkim w konkretnej społeczności (społeczność Solf). Z kolei w językach nordyckich, podobnie jak w serbołużyckim, występuje zapożyczenie rzeczowe średnio-dolno-niemieckiego czasownika *bliven* ‘zostać, pozostać’ (niem. *bleiben*), częściowo lub całkowicie wypierającego starszy, powszechny germański czasownik posiłkowy, mianowicie *varda* (por. niem. *werden*)¹.

Kwestia źródła zapożyczenia czasownika *bliven* nie budzi wątpliwości (Björkman, 1902; Markey, 1969, s. 1–2; Rosenthal, 1984, s. 133–140; Skrzypek, 2020, s. 305; Weiss, 1982, 205–208). Wiek skandynawskich zapożyczeń z *bliva* można również ustalić dość precyzyjnie: pierwsze dowody w tekstach starszwedzkich i staroduńskich datowane są na początek XIV w. (Markey, 1969, s. 94–96; Rosenthal, 1984, s. 133; Skrzypek, 2020, s. 302). Sporne wydają się trzy kwestie odnośnie do: 1) semantyki czasownika w języku źródłowym i w językach docelowych, 2) języka, w którym jako pierwszym znaczenie czasownika *bliven* zostało poszerzone o znaczenie ‘zostać, stać się’, 3) możliwego kierunku wpływu (średnio-dolno-niemieckiego na języki skandynawskie lub języków skandynawskich na średnio-dolno-niemiecki), którego wynikiem była polisemia czasownika. Chociaż Dominika Skrzypek (2020, s. 328) jest zdania, że polisemia czasownika prowadząca do gramatyzacji pojawiła się najpierw w języku szwedzkim, liczne badania (por. np. Lasch, 1914, § 425, przyp. 1.; Magnusson, 1939, s. 24–25; Markey, 1969, s. 66; Rosenthal, 1984, s. 85–125, 130) dowodzą,

¹ Przywołane słowiańskie i germańskie przykłady czasowników posiłkowych w peryfrastycznej stronie biernej stanowią potwierdzenie przyjętych przez Edwarda L. Keenana (1985, s. 257–261) dwóch pierwszych z czterech źródeł czasowników posiłkowych w konstrukcjach pasywnych: (a) czasowniki bycia lub stawania się, (b) czasowniki przyjmowania, (c) czasowniki ruchu i (d) czasowniki doświadczania.

że średnio-dolno-niemiecki *blīven* był wieloznaczny i wykazywał m.in. znaczenia ‘pozostać’ i ‘zostać, stać się’. Również w przypadku języków skandynawskich nie ma zgody co do początkowej semantyki zapożyczonego czasownika: *bliva* jest albo zapożyczony jako czasownik wieloznaczny i występuje już w tekstach staroduńskich i starszwedzkich, choć z różną częstotliwością, ale w obu znaczeniach (por. Markey, 1969, s. 85; Weiss, 1982, s. 206–207), albo w źródłach nordyckich pojawia się najpierw w znaczeniu ‘pozostać’ w kombinacji z okolicznikiem miejsca (Rosenthal, 1984, s. 66), a jego polisemia jest widoczna dopiero w latach 1450–1550 (Skrzypek, 2020, s. 314). Za punkt wyjścia przesunięcia semantycznego z leksemu o znaczeniu ‘pozostać’ do leksemu w znaczeniu ‘zostać, stać się’ uznaje się zatem albo język średnio-dolno-niemiecki (Björkman, 1902, s. 90–91; Magnusson, 1939, s. 39–40; Markey, 1969, s. 85), albo języki skandynawskie (Skrzypek, 2020, s. 327). W konsekwencji polisemia czasownika w języku źródłowym i językach docelowych jest postrzegana jako wynik wpływu języka średnio-dolno-niemieckiego na języki skandynawskie lub języków skandynawskich na język średnio-dolno-niemiecki. Dwuznaczność czasownika bywa również postrzegana jako uniwersalna prawidłowość, charakterystyczna nie tylko dla języka średnio-dolno-niemieckiego i języków nordyckich: Dieter Rosenthal (1984, s. 80, 144–147, 151) zakłada, że znacznie częstsze użycie czasownika w znaczeniu ‘zostać, stać się’ w językach skandynawskich w średniowieczu tylko wzmacnia to samo, ale rzadsze użycie, w języku średnio-dolno-niemieckim, jednak go nie powoduje.

Podczas gdy we współczesnej niemczyźnie czasownik *bleiben* wykazuje status czasownika łącznikowego z semantyką stanu, np. *Er blieb Lehrer, Er blieb gesund* ‘Pozostał nauczycielem, Pozostał zdrowy’, na obszarze skandynawskim, jak już wspomniano, czasownik zyskuje funkcję czasownika posiłkowego w stronie biernej, np. *Bollen blir kastad (av pojken)* ‘Piłka została rzucona (przez chłopca)’. W ramach tekstu zostanie podjęta próba udzielenia odpowiedzi na pytanie o to, czy dolnoniemiecki czasownik *blīven* osiąga w połączeniach z imiesłowem czasu przeszłego status czasownika posiłkowego w konstrukcjach biernych, choć gramatyki języka średnio-dolno-niemieckiego (por. Lübben, 1882; Nissen, 1884; Lasch, 1914; Sarauw, 1924) nie wskazują na kompatybilne w stosunku do *wêrden* (czasownik posiłkowy w stronie biernej) użycie czasownika *blīven*, czy może funkcjonuje w tej kombinacji jako łącznik, a konstrukcja ma charakter orzecznikowy i stanowi kontekst krytyczny (w rozumieniu Gabriele Diewald, 2002) dla konstrukcji biernych.

Analiza wystąpień czasownika *blīven* została przeprowadzona na podstawie korpusu tekstów dolnoniemieckich spisanych między XIII a XV w. Konkluzje z przeprowadzonej analizy poprzedzają omówienie cech odróżniających czasowniki posiłkowe od czasowników łącznikowych i tychże od pełnych, a także ich ścieżki rozwojowej oraz prezentacja wyników analizy.

Czasownik leksykalny, łącznikowy, posiłkowy

Koncepcje odnośnie do klasyfikacji czasowników, w szczególności do akceptacji wyróżnienia klasy czasowników posiłkowych, można pogrupować w trzy różne (Heine, 1993, s. 8–24; Toyota, 2008, s. 53–54). W ramach pierwszej z nich czasowniki posiłkowe stanowią kategorię uniwersalną, nawet jeśli istnieją różnice w jej realizacji w różnych językach.

W ramach drugiej koncepcji przyjmuje się, że czasowniki posiłkowe to specyficzne czasowniki leksykalne i tym samym wyodrębnianie kategorii czasowników posiłkowych może być zbędnym utrudnieniem w opisie języka. Ostatecznie, w trzeciej z nich nie zakłada się wyraźnej granicy między czasownikiem posiłkowym a leksykalnym, a to, co je odróżnia, jest uznawane za kontinuum lub gradient. W synchronicznych opisach współczesnej niemieckiej przyjmuje się zazwyczaj dwupodział czasowników na czasowniki leksykalne bądź pełne oraz czasowniki posiłkowe². Do „klasycznych” czasowników posiłkowych zalicza się czasowniki *sein*, *werden* i *haben*, stanowiące elementy pomocnicze w czasach złożonych i stronie biernej. Głównymi kryteriami rozróżniania wskazanych grup czasowników są: 1) niezależność w tworzeniu orzeczenia i 2) semantyka obu grup czasowników. Czasownik pełny sam tworzy orzeczenie i jest semantycznie kompletny, czasownik posiłkowy jest zależny w tworzeniu orzeczenia, wyraża cechy czysto gramatyczne i nie zapewnia istotnego wkładu semantycznego, który wiąże się z inną (niefinitywną) częścią orzeczenia (por. m.in. DUDEN, 2005, s. 395, 420).

W literaturze przypisuje się czasownikom posiłkowym dodatkowe cechy³. To przede wszystkim zamknięty zbiór ani wyraźnie leksykalnych, ani wyraźnie gramatycznych jednostek językowych, występujących również jako czasowniki o pełnym znaczeniu leksykalnym (Conrad, red., 1988, s. 92; Lewandowski, 1973, s. 259), co dla niektórych autorów (Abraham, 1990, s. 201) stanowi jedną z definicyjnych właściwości posiłkowych. Dodatkowo wyrażają funkcje gramatyczne, niosąc wszystkie informacje morfologiczne odnoszące się do orzeczenia (tj. osoba, liczba, czas/aspekt/modalność, negacja), ale zachowują (przynajmniej do pewnego stopnia) cechy morfoskładniowe czasowników (np. zgoda podmiotu jest zwykle zaznaczana na czasowniku posiłkowym, a nie pełnym (Steele, 1978, s. 32)), co powoduje, że definiowane są przez wielu autorów jako podzbiór czasowników (Bußmann, 1990, s. 186; Conrad, red., 1988, s. 92–93; Crystal, 1980, s. 38). Ich paradygmaty są defektywne (np. nie dysponują formami strony biernej czy imperatywu), mogą mieć tzw. wolne warianty, gdzie jeden jest pełną formą (np. *I will go*), a drugi – zredukowaną formą (*I'll go*), lub jeden jest klityką, a drugi afiksem (Hartmann i Stork, 1972, s. 24), mają tendencję do bycia nieakcentowanymi lub niezdolnymi do otrzymania akcentu kontrastywnego (Akmajian i in., 1979, s. 53). Poza tym czasowniki posiłkowe mają tendencję do występowania oddzielnie od czasownika głównego (Steele, 1978, s. 13, 21) i w ustalonej kolejności oraz pozycji w zdaniu (Marchese, 1986, s. 81; Pullum i Wilson, 1977, s. 747).

Przyjmując kryteria odróżniające czasowniki pełne od czasowników posiłkowych, także czasowniki łącznikowe należy uznać za czasowniki niesamodzielne. Łączniki, do których we współczesnej niemieckiej zalicza się najczęściej czasowniki *sein*, *werden* i *bleiben*, nie tworzą bowiem orzeczenia samodzielnie, ale razem z tzw. orzecznikiem i razem z nim uzupełniają informację o podmiocie zdania. Ponieważ jednak mają one większą wartość semantyczną w porównaniu z czasownikami posiłkowymi (Kotin, 2015, s. 45; Zifonun i in., 1997, s. 1242–1251), w niektórych gramatykach są klasyfikowane również jako czasowniki pełne.

² Istnieją jednak inne propozycje klasyfikacji czasowników, por. np. Darski, 2010, s. 197–200.

³ Por. Heine (1993, s. 22–24), który podaje 22 cechy czasowników posiłkowych. Im więcej z tych cech posiada czasownik, tym bardziej jest on prototypowy jako czasownik posiłkowy.

Rozbieżności stwierdzone w literaturze przedmiotu dotyczące klasyfikacji czasowników z jednej strony i przyporządkowania czasowników łącznikowych (czasownik pełny lub posiłkowy) z drugiej strony wynikają ze stopnia gramatyzacji konstrukcji, a tym samym ich stopniowego różnicowania. W celu odróżnienia konstrukcji orzecznikowych z czasownikami łącznikowymi od konstrukcji biernych z czasownikami posiłkowymi opracowano różne testy (np. negacja lub stopniowanie imiesłowu, zastąpienie czasownika odmienionego innym odmienionym z grupy łączników), które z reguły z powodzeniem można zastosować do współczesnych systemów, określając poprawność bądź niepoprawność zdań po transformacji, jednak niekoniecznie do historycznego materiału językowego wbrew temu, co twierdzi Junichi Toyota (2008, s. 60). Także próby jednoznacznego odróżnienia cech czasownikowych od przymiotnikowych imiesłowów, a w konsekwencji określenia tzw. agentywności lub nieagentywności danej konstrukcji, a co za tym idzie statusu czasownika odmienionego (czasownik posiłkowy lub łącznik), kończą się w niektórych przypadkach niepowodzeniem, co zmusza do rozpatrywania wieloznaczności konstrukcji jako kontinuum (Haspelmath, 1994; Huddleston, 1984). Przykładem tego są analityczno-peryfrastyczne konstrukcje nieaktywne (Kotin, 2003, s. 245), tj. konstrukcje orzecznikowe i bierne w języku angielskim, w których jako czasownik odmieniony występuje każdorazowo czasownik *być* (ang. *to be*), co powoduje, że interpretacja dynamiczna czy statyczna konstrukcji możliwa jest tylko w kontekście (Kotin, 2003, s. 245), por. *The door was closed when I went by, but I do not know when it was closed*⁴ (Curme, 1913). Przedstawione uwagi skłaniają do przyjęcia trzeciej koncepcji czasowników posiłkowych, krótko uprzednio wspomnianej, w której zakłada się brak wyraźnych granic między czasownikami pełnymi i posiłkowymi, i która jest stosowana w badaniach zarówno diachronicznych (Bybee, 1985; Givon, 1979, 1984; Heine, 1993), jak i synchronicznych (Bolinger, 1980; Coates i Leech, 1980; Leech i Coates, 1980). Jako punkt wyjścia przyjmuje się tu schemat rozwoju czasowników posiłkowych zaproponowany przez Talmy'ego Givona (1984, s. 270–271) i Martina Haspelmatha (1990, s. 38):

czasownik leksykalny → czasownik posiłkowy → klityka → afiks → redukcja

Mając na uwadze fakt, że czasownik posiłkowy pochodzi często od czasowników łącznikowych (Toyota, 2008, s. 55), prezentowany schemat można uzupełnić jak poniżej, jednak traktowanie łączników jako posiłkowych wydaje się w tym momencie wykluczone:

czasownik leksykalny (często czasownik łącznikowy) → czasownik posiłkowy → klityka → afiks → redukcja

Niemniej jednak biorąc pod uwagę dyskusję na temat kategoryjnego pierwszeństwa (czasownik leksykalny czy czasownik łącznikowy), która toczy się w literaturze przedmiotu,

⁴ Konstrukcje typu *Die Tür ist/war geschlossen* 'Drzwi są/były zamknięte' są traktowane w gramatykach języka niemieckiego dwojako, tj. jako tzw. strona bierna stadialna (niem. *Zustandspassiv*), która jest wynikiem strony biernej procesualnej (niem. *Vorgangspassiv*) bądź jako konstrukcje orzecznikowe. W konsekwencji czasownik *sein* traktowany jest jako czasownik posiłkowy lub łącznik.

można również przyjąć, że: (1) czasowniki łącznikowe i posiłkowe zachowują strukturalną oraz częściowo semantyczną autonomię (por. m.in. Vennemann, 1978, s. 234–237), (2) czasowniki pełne to wynik leksykalizacji czasowników łącznikowych (por. m.in. Busch, 1960, s. 10), (3) w przypadku czasownika *sein* ‘być’ dyskusja na temat pierwszeństwa kategoriałnego jest zbędna, prototypowy bowiem czasownik łącznikowy jest czasownikiem egzystencjalnym, a czasownik egzystencjalny – czasownikiem łącznikowym (por. Kotin, 2015, s. 38).

Semantyka i status składniowy *bliven*

Informacje wstępne

Analizę wystąpień dolnoniemieckiego czasownika *bliven* przeprowadzono na podstawie tekstów korpusów *Referenzkorpus Mittelniederdeutsch/Niederrheinisch* (dalej: ReN) oraz *Diachrony of passive voice in North Germanic* (dalej: DiaPass). Wykorzystanie obu pozwoli wykluczyć ewentualne różnice w użyciu czasownika *bliven* między tekstami dolnoniemieckimi spisanyymi na obszarze dolnoniemieckim (ReN) a tekstami dolnoniemieckimi z obszaru skandynawskiego (DiaPass). Teksty obu korpusów, w których stwierdzono wystąpienia czasownika, pochodzą z XIII w. (głównie jego drugiej połowy) oraz z XIV i XV w., przy czym największa liczba wystąpień czasownika w przypadku obu korpusów przypada na wiek XIV (por. tabela 1, w której zestawiono wystąpienia czasownika *bliven* w stosunku do liczby wszystkich dolnoniemieckich słów graficznych składających się na teksty obu korpusów). Teksty z korpusu ReN z wystąpieniami *bliven* (łącznie 73 teksty, 14 tekstów z XIII, 32 teksty z XIV i 27 tekstów z XV w.) to w głównej mierze teksty z zakresu prawa i administracji, pochodzące z różnych dolnoniemieckich obszarów dialektalnych, takich jak np. dialekt północny dolnosaksoński czy język Lubeki. Dolnoniemieckie teksty korpusu DiaPass (w sumie 32 teksty, jeden tekst z XIII w., 21 tekstów z XIV w., 10 tekstów z XV w.) pochodzą ze szwedzkiego dyplomatarium⁵, zatem to teksty prawne i administracyjne spisane na obszarze Skandynawii, np. w Tornborg, Kalundborg, Ringsted. W wielu przypadkach miejsce sporządzenia tekstu jest jednak nieznanne.

Tabela 1

*Liczba wystąpień czasownika *bliven* w korpusach ReN i DiaPass*

ReN			DiaPass		
XIII w.	XIV w.	XV w.	XIII w.	XIV w.	XV w.
76 trafień na 70 068 słów graficznych	308 trafień na 234 471 słów graficznych	246 trafień na 256 178 słów graficznych	2 trafienia na 1299 słów graficznych	16 trafień 9453 słów graficznych	6 trafień na 4783 słów graficznych

Źródło: Opracowanie własne.

⁵ Sök i SDHK – Riksarkivet – Sök i arkiven.

Mimo dużo mniejszej objętości korpusu DiaPass i tym samym liczby trafień w obu korpusach czasownik *blîven* występuje w tekstach obu korpusów z tą samą częstotliwością (0,001).

Przy przykładach ilustrujących konkretne użycie czasownika podane są każdorazowo skróty tytułów tekstów źródłowych. W przypadku tekstów korpusu ReN skróty tytułów są zgodne z konwencją przyjętą przez autorów korpusu⁶. Skróty tytułów tekstów w korpusie DiaPass, np. MLG_III_1350_Tornborg_D_SDHK-6056, zawierają następujące dane: język dokumentu (DA – duński, MLG – dolnoniemiecki, NO – norweski, SV – szwedzki), okres transkrypcji (I – 1100–1249, II – 1250–1349, III – 1350–1449, IV – 1450–1550 itd.), dokładny rok i miejsce transkrypcji (jeśli wskazano), gatunek tekstu (D – dokumenty, R – teksty religijne, P – proza) oraz numer porządkowy tekstu z dyplomarium, np. SDHK-6056.

Wyniki przeprowadzonej analizy składniowej czasownika *blîven* zostały uporządkowane według korpusów, tj. korpusu ReN i DiaPass. Analizę tę zamykają wnioski.

Blîven w korpusie ReN

Dolnoniemiecki czasownik *blîven* występuje w tekstach z XIII i XIV w. w głównej mierze jako czasownik łącznikowy (odpowiednio w 69% przypadków dla tekstów z XIII w. oraz w 81% przypadków dla tekstów z XIV w.). W tekstach z XV w. mamy do czynienia z tą samą częstotliwością użycia go jako czasownika pełnego i łącznikowego. Niespełna 1% połączeń *blîven* z imiesłowem czasu przeszłego można zinterpretować jako konstrukcje bierne, a czasownik odmieniony uznać za posiłkowy (por. tabela 2).

Tabela 2

Liczba wystąpień czasownika blîven jako czasownika leksykalnego, łącznikowego i posiłkowego w tekstach z korpusu ReN

Funkcje czasownika	XIII w.	XIV w.	XV w.
czasownik pełny	30	46	122
czasownik łącznikowy	46	203	122
czasownik posiłkowy	0	0	2

Źródło: Opracowanie własne.

Jako czasownik pełny *blîven* występuje w znaczeniach ‘pozostać (gdzieś, na jakiś czas, jako reszta)’ (przykłady 1–2), ‘pozostać, zostać przekazany’ (przykłady 3–4) i ‘zostawić’ (przykład 5).

- (1) **blift** he dar iar (Hildesh._StR_1300)
‘On pozostanie tam rok’⁷
- (2) Id schole **bliuen** dar he **blieue** (Hamb._SchiffsR)
‘Powinno to tam pozostać, gdzie on pozostaje’

⁶ Por. lista tekstów korpusu ReN (Liste der Texte).

⁷ Tłumaczeń przykładów 1–24 dokonano na podstawie: Köbler, 2014; Lasch i in. (red.). (1956–).

- (3) so **bliuet** se hennighe unde sine eruen (Brs._Ält._DegB_Altst._II)
‘Zatem zostanie/pozostanie ona przekazana Henningowi i jego spadkobiercom’
- (4) dhat gut to valeberghe scal eme **bliuen** (Brs._Ält._DegB_Altst._II)
‘Dobro w Valberghe powinno mu pozostać/zostać przekazane’
- (5) wi wolden vnse sake **bliuen** bi heren unde forsten (Berl._Stb._1351-1400)
‘Chcieliśmy zostawić nasze rzeczy u panów i książąt’

Dominującym znaczeniem czasownika *bliven* w funkcji łącznika jest ‘pozostać w niezmienionym stanie’. W tym znaczeniu czasownik występuje w kombinacji z przymiotnikami (przykład 6), użytymi przymiotnikowo imiesłowami czasu teraźniejszego (przykład 7), które w tekstach z XV w. zaczynają ulegać redukcji do bezokolicznika (przykład 8), zanegowanymi (przykład 9) i niezanegowanymi imiesłowami czasu przeszłego (przykłady 10–11), przysłówkami (przykład 12), frazami przyimkowymi (przykład 13), frazami nominalnymi (przykład 14) i zdaniami orzecznikowymi (przykład 15).

- (6) so scolen de vredelosen **Vredelos** wesen unde **bliuen** (Lüb._Uk._1351-1400)
‘Tak więc ludzie bez pokojowego nastawienia będą i pozostaną bez pokojowego nastawienia’
- (7) End ich mach **wonende blyuen** inden hûs dar ich Inne wõne (WF) (Mst._Uk._1351-1400)
‘I mogę mieszkać (= pozostać mieszkający) w domu, w którym mieszkam’
- (8) unde dar **bleeff** he lange **liggene** (Lud._Sudh._Hs._Ms)
‘I pozostał tam przez długi czas w pozycji leżącej (= leżeć)’
- (9) unde **bleuen** sine kindere mit ome **unghedelet** (Stader_StR)
‘A jego dzieci pozostały z nim nierozdzielone’
- (10) Meuen Dat vnse Stath mit folke Jo **bewart bliue** (Oldb._Uk._1301-1350)
‘Tymczasem nasz kraj z ludźmi pozostaje naprawdę strzeżony’
- (11) so **blyuet** hey so gud **born** also na ofte na so gud also vorn
‘Pozostaje więc odbierany tak samo dobrze lub prawie tak dobrze jak wcześniej’
- (12) dat scal **stede bliuen** (Hildesh._StR_1300)
‘To powinno pozostać niezmienione/stałe’
- (13) so **bleue** use borghere **ane scult** (Hildesh._StR_1300)
‘Zatem pozostałby nasz mieszkaniec bez winy’
- (14) Ninus beles sone **belef coning** twe unde uiftich iar (Brem._Sächs._Wchr.)
‘Ninus, syn Bele, pozostał królem 52 lata’
- (15) unde de markede scholen **blyuen so se ere weren** (Bilderhs._Hamb._StR)
‘A rynki powinny pozostać takie, jak kiedyś były’

W funkcji łącznika *bliven* wykazuje również znaczenie ‘stać się (czymś, kimś)’ oraz ‘wejść w jakiś stan i w nim pozostać’. W znaczeniu ‘stać się’ *bliven* łączy się z frazami rzeczownikowymi w mianowniku (przykład 16), w znaczeniu ‘wejść w jakiś stan i w nim pozostać’ występuje w kombinacji z imiesłowami terażniejszymi (przykład 17).

- (16) an sinen tiden worden de twelf apostoli ghedelet in de lant. Jacob de minere unses herren broder gheheten de **blef biscop to iherusalem** dar wart he gehemarteret unde begrauen. Stepphanus leuita de was dar uoreghestenet (Brem._Sächs._Wchr.)

‘W jego czasach dwunastu apostołów zostało rozdzielonych między narody. Jakub, zwany młodszym bratem naszego Pana, został biskupem Jerozolimy. Tam został zamęczony i pochowany. Szczepan Lewita został tam ukamienowany’

- (17) unde dar liegen also dat sie nene nacht ut ne bliuen Wene sie alle dat bereden dat sie schuldich hir an sin Vnde in swelk stat sie erst in riden dar Scolen sie **bliuen liegende** sunder wandelinge (Blankenb._Urk._1290)

‘Leżą tam i nie zostają ani na jedną noc. Ponieważ płacą wszystko, co są winni. I bez względu na to, do jakiego miasta podróżują, powinni tam pozostać w pozycji leżącej (= leżący), nie ruszając się z miejsca’

W połączeniu z przymiotnikiem *dot* ‘martwy’ czasownik *bliven* oznacza ‘umierać’ (przykład 18).

- (18) Drynke gy dar van gy **blyuen dot** Edder gy kommen in grote not (Val._u._Nam._Stockh._Hs.)

‘Jeśli się z niego napijecie, umrzecie lub popadniecie w wielkie cierpienie’

Tylko dwóm z łącznie 19 kombinacji czasownika *bliven* z imiesłowem czasu przeszłego w tekstach z XV w. można przypisać znaczenie konstrukcji biernej (przykłady 19 i 20), pozostałych 17 kombinacji to konstrukcje orzecznikowe (por. przykłady 10 i 11).

- (19) Auer he en wart neyn konningk mede sunder sin broder **blef koningk ghenant** Egyptus (Engelh._Chr._1435)

‘Jednak nie otrzymał urzędu króla, lecz jego brat został mianowany królem Egiptu.’

- (20) Wyl denne got yuwe hulper syn So moghe gy wynne de vrowe fyn So schole gy **blyuen** desse nacht Myt groten eren wol **bedacht** (Val._u._Nam._Stockh._Hs.)

‘Jeśli bóg będzie twoim pomocnikiem, jeśli uda ci się zdobyć piękną kobietę, zostaniesz uhonorowany tej nocy’

Bliven w korpusie DiaPass

Opierając się na zdecydowanie mniejszej liczbie przykładów z tekstów z XIII i XIV w. korpusu DiaPass, można stwierdzić, że czasownik *bliven* występuje jedynie bądź głównie w funkcji łącznika (odpowiednio w 100% przypadków dla tekstów z XIII w. oraz w 81% przypadków dla tekstów z XIV w.). Podobnie jak w korpusie ReN, w tekstach korpusu DiaPass z XV w. mamy do czynienia z tą samą częstotliwością użycia *bliven* jako czasownika pełnego i łącznikowego. Nie stwierdzono użycia *bliven* w funkcji czasownika posiłkowego (por. tabela 3).

Tabela 3

Liczba wystąpień czasownika *bliven* jako czasownika leksykalnego, łącznikowego i posiłkowego w tekstach z korpusu DiaPass

Funkcje czasownika	XIII w.	XIV w.	XV w.
czasownik pełny	0	3	3
czasownik łącznikowy	2	13	3
czasownik posiłkowy	0	0	0

Źródło: Opracowanie własne.

Przykłady od 21 do 24 ilustrują użycie *bliven* w funkcji czasownika pełnego (przykład 21) i łącznikowego (przykłady 22–24). We wszystkich przypadkach czasownik wykazuje znaczenie ‘pozostać gdzieś, na jakiś czas kimś/jakimś’.

- (21) dat de copman by dem Houe **bliue** (MLG_III_1419_NN_D_SDHK19329)
‘Kupiec pozostaje z kawałkiem ziemi’
- (22) dhat schal **bliuen stede** (MLG_II_1269_NN_D_SDHK889)
‘To powinno pozostać niezmienione’
- (23) unde scollen **vse vigende bliuen** (MLG_II_1329_Ringsted_D_SDHK3670)
‘I powinni pozostać naszymi wrogami’
- (24) dat id **stande bleiff** (MLG_III_1406_Lund_D_SDHK16775)
‘że pozostanie na swoim miejscu (= stojący)’

Wnioski

Czasownik *bliven* w materiale średnio-dolno-niemieckim miał przede wszystkim status czasownika łącznikowego i pełnego, pojedyncze trafienia czasownika w połączeniu z imiesłowem czasu przeszłego można uznać za jego użycia w funkcji czasownika posiłkowego w stronie biernej. Użycie czasownika w obu korpusach na przestrzeni 300 lat właściwie się nie zmienia (por. tabela 4, w której najwyższe wartości zostały wyróżnione pogrubioną czcionką).

Tabela 4

Czasownik *bliven* jako czasownik pełny, łącznikowy, posiłkowy

Wiek	<i>bliven</i> jako		
	czasownik pełny [%]	czasownik łącznikowy [%]	czasownik posiłkowy [%]
ReN			
XIII w.	38,00	62,00	0
XIV w.	34,00	66,00	0
XV w.	49,50	49,50	1
DiaPass			
XIII w.	0,00	100,00	0
XIV w.	19,00	81,00	0
XV w.	50,00	50,00	0

Źródło: Opracowanie własne.

Różnice w częstotliwości użycia czasownika w tekstach z korpusu ReN i korpusu DiaPass, przede wszystkim w XIII w., wynikają w głównej mierze z ich objętości, a co za tym idzie – z liczby trafień czasownika *bliven*. Tylko w przypadku dwóch na łącznie 595 trafień czasownika można uznać czasownik za posiłkowy w konstrukcjach biernych.

Konkluzje

Przeprowadzona na szerokim materiale językowym z okresu 300 lat (łącznie 105 tekstów z różnych dolnoniemieckich obszarów dialekalnych i Skandynawii) analiza potwierdza wniosek Rosenthala (1984), że zmiana *bliven* jako czasownika łącznikowego do *bliven* jako czasownika posiłkowego musiała nastąpić dopiero w językach skandynawskich. Niemniej jednak, dzięki swojej ambiwalentnej akcjonalności, przede wszystkim w znaczeniach ‘pozostać (gdzieś, na jakiś czas) / (w niezmienionym stanie: jakimś, kimś)’ (czasownik duratywny) oraz ‘zostać (jakimś, kimś)’, ‘wejść w jakiś stan i pozostać w zmienionym stanie’ (czasownik ingresywny/inchoatywny) czasownik *bliven* dysponował niewykorzystanym potencjałem przekształcenia w czasownik posiłkowy w konstrukcjach biernych w języku dolnoniemieckim. Kwestie: kontekstu, w jakim czasownik zyskał znaczenie ‘zostać (jakimś, kimś)’, przyczyn niewykorzystania potencjału rozwoju w kierunku czasownika posiłkowego w stronie biernej w języku dolnoniemieckim i powodów odwrotnej sytuacji w językach skandynawskich stanowią niewątpliwie kolejny obszar badań.

Źródła

- ReN – *Referenzkorpus Mittelniederdeutsch/Niederrheinisch* (1200–1650): <https://www.slm.uni-hamburg.de/ren.html>
- DiaPass – *Diachrony of passive voice in North Germanic* – korpus duńskich, szwedzkich i dolnoniemieckich anotowanych tekstów stworzony na potrzeby projektu badawczego pt.: „Konstrukcjonalizacja i zmiana konstrukcji. Peryfrastyczna strona bierna w języku duńskim i szwedzkim w ujęciu diachronicznym”, finansowanego ze środków NCN, nr umowy 2021/41/B/HS2/00011: <http://rjawor.vm.wmi.amu.edu.pl/diapass/>

Literatura

- Abraham, W. (1990). Die Grammatikalisierung von Auxiliar- und Modalverben. *Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur*, 112(2), 200–208.
- Akmajian, A., Steele, S. M., Wasow, T. (1979). The category AUX in Universal Grammar. *Linguistic Inquiry*, 10, 1–64.
- Björkman, E. (1902). Nsv. Blifva. *Spåråk och stil*, 2, 90–91.
- Bolinger, D. (1980). *Wanna* and the gradience of auxiliaries. W: G. Brettschneider, Ch. Lehmann, (red.), *Wege zur Universalienforschung: Sprachwissenschaftliche Beiträge zum 60. Geburtstag von Hansjakob Sells* (s. 292–299). Gunter Narr.
- Busch, U. (1960). *Die Seinssätze in der russischen Sprache*. Hain.
- Bußmann, H. (1990). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Alfred Kröner Verlag.
- Bybee, J. L. (1985). *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. John Benjamins.
- Coates, J., Leech, G. (1980). The meanings of the modals in Modern British and American English. *York Papers in Linguistics*, 8, 23–34.
- Conrad, R. (red.). (1988). *Lexikon sprachwissenschaftlicher Termini*. VEB Bibliographisches Institut.
- Crystal, D. (1980). *A first dictionary of linguistics and phonetics*. Andre Deutsch.
- Curme, G. O. (1913). Development of the Progressiv Form in Germanic. *Publications of the Modern Language Association of America*, 28, 159–187.
- Daneš, F. (1976). Semantische Struktur des Verbs und das indirekte Passiv im Tschechischen und Deutschen. W: R. Lötzsch, R. Růžička (red.), *Studia grammatica XII: Satzstruktur und genus verbi* (s. 113–124). Akademie-Verlag.
- Darski, J. (2010). *Deutsche Grammatik. Ein völlig neuer Ansatz*. Peter Lang.
- Diewald, G. (2002). A model for relevant types of contexts in grammaticalization. W: I. Wischer, G. Diewald (red.), *New Reflections on Grammaticalization* (s. 103–120). Benjamins.
- DUDEN (2005). *Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch. 7., völlig neu erarbeitete und erweiterte Auflage*. Dudenverlag.
- Givon, T. (1979). *On understanding grammar*. Academic Press.
- Givon, T. (1984). *Syntax: A functional-typological introduction* (t. 1). John Benjamins.
- Hartmann, R. R. K., Stork, F. C. (1972). *Dictionary of language and linguistics*. Applied Sciences Publishers Ltd.
- Haspelmath, M. (1990). The grammaticalization of passive morphology. *Study of Language*, 14(1), 25–72.
- Haspelmath, M. (1994). Passive participle across languages. W: B. Fox, P. J. Hopper (red.), *Voice. Form and function* (s. 151–77). John Benjamins Publishing Company.
- Havránek, B. (1937). *Genera verbi v slovanských jazycích*. Nákladem Královské české společnosti nauk.
- Heine, B. (1993). *Auxiliaries. Cognitive forces and grammaticalization*. Oxford University Press.

- Huddleston, R. D. (1984). *Introduction to the grammar of English*. Cambridge University Press.
- Janaš, P. (1976). *Niedersorbische Grammatik*. Domowina.
- Keenan, E. L. (1985). Passive in the world's languages. W: T. Shopen (red.), *Language typology and syntactic description* (t. 1: *Clause structure*, s. 243–281). Cambridge University Press.
- Köbler, G. (2014). *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* (t. 3). Auflage. <https://koeblergerhard.de/mndw-bhin.html>
- Kotin, M. L. (2003). *Die werden-Perspektive und die werden-Periphrasen im Deutschen. Historische Entwicklung und Funktionen in der Gegenwartssprache*. Peter Lang Verlag.
- Kotin, M. L. (2015). Das Verbum substantivum aus synchroner, diachroner und typologischer Sicht. W: M. L. Kotin, R. J. Whitt (red.), *To be or not to be? The verbum substantivum from synchronic, diachronic and typological perspectives* (s. 18–66). Cambridge Scholars Publishing.
- Lasch, A. (1914). *Mittelniederdeutsche Grammatik. Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte IX*. Niemeyer.
- Lasch, A., Borchling, C., Cordes, G., Möhn, D., Schröder, I. (red.). (1956–). *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*. Wachholtz.
- Leech, G. N., Coates, J. (1980). Semantic indeterminacy and the modals. W: S. Greenbaum, G. Leech, Y. Svartvik (red.), *Studies in English linguistics* (s. 151–177). Longman.
- Lewandowski, T. (1973). *Linguistisches Wörterbuch* (t. 1). Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Lübben, A. (1882). *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Weigel.
- Magnusson, E. R. (1939). *Syntax des Prädikatsverbs im Mittelniederdeutschen von der ältesten Zeit bis zum Anfang des fünfzehnten Jahrhunderts*. C.W.K. Gleerup.
- Marchese, L. (1986). *Tense/aspect and the development of auxiliaries in Kru languages*. The Summer Institute of Linguistics.
- Markey, T. L. (1969). *The Verbs varda and bliva in Scandinavian with special emphasis on Swedish*. Almqvist & Wiksell.
- Nissen, C. A. (1884). *Forsøg til en middelnedertysk Syntax*. I kommission i W. Priors hof-boghandel.
- Östman, J.-O. (2018). Constructions as cross-linguistic generalizations over instances. Passive patterns in contact. W: H. C. Boas, S. Höder (red.), *Constructions in contact: Constructional perspectives on contact phenomena in Germanic languages* (s. 181–210). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/cal.24.06ost>
- Pullum, G. K., Wilson, D. (1977). Autonomous syntax and the analysis of auxiliaries. *Language*, 53, 741–788.
- Rosenthal, D. (1984). *Studien zu Syntax und Semantik des Verbs bleiben. Unter besonderer Berücksichtigung des Niederdeutschen und Niederländischen*. Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Sarauw, Ch. (1924). *Niederdeutsche Forschungen II. Die Flexionen der mittelniederdeutschen Sprache*. A. F. Høst.
- Šewc-Schuster, H. (1976). *Grammatika hornjo-serbskeje reči* (t. 1–2). Domowina.
- Skrzypek, D. (2020). The swedish bli-passive in a diachronic perspective. *Lege Artis. Language yesterday, today, tomorrow* 5(2), 301–334.
- Steele, S. M. (1978). The Category AUX as a language universal. W: J. Greenberg (red.), *Universals of Human Language* (t. 3, s. 7–45). Stanford University Press.
- Toyota, J. (2008). *Diachronic change in the English passive*. Palgrave Macmillan.
- Vennemann, T. (1978). Tempora und Zeitrelationen im Standarddeutschen. *Sprachwissenschaft*, 12, 234–249.
- Weiss, D. (1982). Deutsch-polnische Lehnbeziehungen im Bereich der Passivbildung. W: E. Reißner (red.), *Literatur und Sprachentwicklung in Osteuropa im 20. Jahrhundert. Ausgewählte Beiträge zum 2. Weltkongreß für Sowjet- und Osteuropastudien* (s. 187–218). Akademie-Verlag.
- Zifonun, G., Hoffmann, L., Strecker, B. (1997). *Grammatik der deutschen Sprache*. De Gruyter.